

Maja Perdan Ilić¹
Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski
fakultet

UDC: 371.212:371.213.1
Originalni naučni rad
DOI: 10.19090/zop.2021.30.55-77

Jelena Đermanov
Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski
fakultet

Dragana Marić
OŠ „Knez Ivo od Semberije“, Bijeljina,
Republika Srpska

STAVOVI UČENIKA NIŽIH RAZREDA O OSOBINAMA SVOJIH UČITELJA

Apstrakt: Učitelj je ključni faktor uspešnosti promena u vaspitno-obrazovnom radu. Da bi došlo do željene promene, učitelju/nastavniku su potrebna mišljenja učenika o njegovim osobinama. Ovaj rad prikazuje rezultate empirijskog istraživanje na uzorku od 185 učenika drugog, trećeg, četvrtog i petog razreda, čiji je cilj ispitivanje razlika u stavovima učenika o osobinama svojih učitelja. Model osobina nastavnika koji smo koristili u istraživanju razvio je Nenad Suzić, a to su odnos prema učenicima i nastavi, stil i način rada u nastavi i nastavnik kao ličnost.

Ključne reči: osobine, učenici, učitelj

UVOD

Nastavnik, odnosno učitelj jedan je od najznačajnijih činilaca uspešnosti nastave i obrazovanja. Interesovanje istraživača za osobine nastavnika bilo je prvobitno podstaknuto namerom da se prepoznaju razlike između uspešnih i manje uspešnih nastavnika (Đigić, 2017: 22), da bi se istraživanja sa identifikovanja osobina, ubrzo proširila na relacije, činioce i pokazatelje kvaliteta, efektivnosti i efikasnosti nastavnika i nastave.

---

¹ Maja Perdan Ilić, maja_perdan@hotmail.com

Koliko je nastavnički poziv složen, odgovoran i značajan, možda najbolje ilustruje činjenica da je „vaspitanje dece smatrano najznačajnijim zadatkom društvene zajednice još od njenog nastanka, a za nastavnike su birani najugledniji članovi društva“ (Milošević, 2015: 6). U prilog važnosti proučavanja svojstava nastavnika, pored rastućeg obima istraživanja o nastavniku, govori njihov kontinuitet, kao i obim (sa)znanja, od kojih su mnoga i danas aktuelna, iako su nastala sredinom prošlog veka. Ilustrativan primer, od značaja za naše istraživanje, jeste saznanje do kojeg su došli Korel i Horburger (Correl and Horburger), a to je da učenici mlađeg školskog uzrasta ne uče zbog sebe, već zbog onog koga vole, a tek kasnije u starijim razredima osnovne škole dolazi do usmeravanja na nastavni predmet. Slično tome, i tvrdnja Evansa (1959: 3) da je „posle roditelja, najuticajnija osoba na dete upravo nastavnik“, ukazuje na važnost ličnosti i uloge nastavnika. U stručnoj pedagoškoj literaturi i mnogi drugi primeri sugerišu da, ukoliko želimo da razumemo dečje ponašanje, moramo uzeti u obzir ne samo dete, već i uticaje koji na njega u školi deluju (Fontana, 1981).

Iz obrazovnih istraživanja poznato je da se stav učenika prema učenju i školi ne formira u socijalnom vakumu, sam od sebe, već kroz relacije i iskustvo u okruženju koje kreira nastavnik, kao i da se uticaj nastavnika po završetku školovanja dugoročno proteže na odnos učenika prema učenju i obrazovanju. Da bi kod učenika razvio pozitivan odnos prema školi, nastavnim predmetima i učenju, nastavniku su potrebna saznanja šta učenici misle o njemu, kako ga doživljavaju i procenjuju. Drugim rečima, nastavnik je uzor i model ponašanja za svoje učenike, iako

je novi kontekst "učeećeg društva" i „društva znanja“ izmenio karakter škole i tradicionalnu ulogu nastavnika.

U novom kontekstu društva koje uči, „nastavnik nije više osoba koja samo "drži časove", već više ličnost koja organizuje, podstiče, vrednuje, primenjuje različite procese i stilove učenja i koja ume da primeni, ako je i kada je to potrebno, određene strategije kompenzacije. Nastavnik treba da poznaje svoje učenike kao ličnosti i da usmjeri njihovo učenje ka optimalnim postignućima, poštujući, pri tome, njihove mogućnosti. Osim toga, nastavnik u školi budućnosti mora pomeriti glavnu odgovornost za učenje ka učenicima i jačanju njihovih kompetencija u nastavnim aktivnostima (Simeunović i Spasojević, 2005: 135). Sve su to razlozi zbog kojih učitelj/nastavnici nisu samo uticajan faktor nastave, već ključne osobe za detetov razvoj.

Šta čini dobrog učitelja/nastavnika? Koje ga osobine odlikuju? Kako on poučava? Mogu li nastavnici da nauče da budu efikasniji? Sve ovo jesu pitanja koja odražavaju suštinu napora da se definiše nastavna izvrsnost i da se pronađu strategije njenog poboljšanja (Benekos, 2016:225).

Cilj našeg istraživanja bio jeda se ispita postoje li razlike u stavovima učenika o osobinama njihovih nastavnika na dimenzijama: autoritativnost, kooperativnost, normativnost, usmerenost na rešavanje problema, emotivno pozitivni i emotivno negativno reagovanja nastavnika, s obzirom na pol, uzrast (razred) i uspeh učenika?

OSOBINE NASTAVNIKA

Različiti autori pisali su u prošlosti o osobinama nastavnika, te je Komenski naglašavao da su marljivost, poštenje, ljubav prema deci i vaspitnom pozivu, smisao za stvaranje radoznalosti učenika ključni kvaliteti uspešnog nastavnika. Poznata je i misao Davorina Trstenjaka: „Bez ljubavi neka niko ne ulazi u hram prosvjete, jer će biti nesretan, i to nesretniji što više zna, a manje ljubi“ (Branković i Ilić, 2004: 226).

Dvadesetih godina prošlog veka se u Zapadnoj Evropi pojavio i jedan pedagoški pokret pod nazivom pedeutologija čiji su predmet proučavanja bile osobine nastavnika. Iako ovaj pokret nije opstao (prvenstveno zbog teškoća u preciznom definisanju osobina nastavnika), njegova pojava svedoči da su istraživači prepoznali značaj nastavnika kao činioca uspešnosti nastave i obrazovanja (Suzić, 2005: 56), ali i da su sa stanovišta prihvaćenih vrednosti toga vremena nastojali da „definišu“ osobine „idealnog nastavnika“ (Kostović, 2005). Uz ta nastojanja, koja su imala pretežno aksiološki karakter – razmatranje poželjnih osobina nastavnika, od 40-ih godina prošlog veka, naglo se širi obim empirijskih istraživanja koja se usmeravaju na proučavanje „realnih osobina nastavnika“ (Kostović, 2005; Kostović, Đermanov 2008). Od 70-ih godina, fokus istraživanja o nastavniku se preusmerava na pokazatelje efikasne nastave, gde se sa stanovišta različitih teorijskih paradigmi o nastavi i učenju, istražuje koje su osobine nastavnika predikativne povezane sa različitim indikatorima efektivnosti i efikasnosti nastave.

U korpusu ukupnih saznanja o nastavniku, identifikovan je širok dijapazon relevantnih osobina nastavnika i razvijeno je više tipologija,

modela i taksonomija. Autori su na osnovu vlastitih rezultata i nalaza drugih istraživača sistematizovali osobine nastavnika i svrstavali ih u nekoliko opštijih kategorija. Rajans (Ryans, 1960) je na osnovu svog dugogodišnjeg istraživanja svojstava nastavnika zaključio da je uspešan nastavnik onaj koji podstiče razvoj bazičnih sposobnosti. Izdvojio je tri faktora koja čine sledeće dimenzije ličnosti nastavnika: dimenzija topline, dimenzija odgovornosti i dimenzija stimulativnosti (Ryans, prema Đigić, 2017: 24). I nalazi novijih istraživanja, ukazuju na dve do tri glavne kategorije koje obuhvataju percepciju “dobrog nastavnika”: prvo, lični kvaliteti i drugo, znanje o poučavanju predmeta kao i didaktičko znanje (Arnon & Reichel, 2007: 441).

Jovan Đorđević, koji se kod nas među prvima teorijski i empirijski bavio svojstvima nastavnika, ponudio je nešto širu klasifikaciju: „ljudski kvaliteti nastavnika i svojstva njegove ličnosti, ponašanje i odnos nastavnika prema učenicima, nastavnik kao stručnjak, posebne karakteristike nastavnika, učešće nastavnika u aktivnostima učenika izvan nastave (slobodne aktivnosti, sekcije, klubovi, naučne grupe, specijalizovane organizacije i druge), spoljašnji izgled nastavnika – fizički izgled, glas, oblačenje...” (Đorđević i Đorđević, 1988: 133).

Na sličan je način i Suzić (1995: 76) klasifikovao osobine nastavnika: „nastavnik kao ličnost (racionalne, intelektualne osobine, afektivne, emocionalne osobine, biološke, fiziološke osobine), odnos-nastup prema učeniku i nastavi (stil i način rada u nastavi, vrednosti i vrednosna usmerenost, socijalna uloga i status nastavnika), fizički kvaliteti i fizički izgled (konstitucionalne karakteristike, odevanje, izgled, zdravlje)“. Istakao je da se osobine nastavnika mogu posmatrati i kao osobine ličnosti

(racionalna, emotivna, spacijalna obeležja), fizička obeležja (izgled, odevanje, dopadljivost i slično) i profesionalna obeležja (stil i način rada u nastavi, kooperativnost, normativnost i slično), ali da, kao što ne postoji celovita i sveobuhvatna teorija ličnosti, ne postoji ni lista osobina ličnosti koja bi bila konačna (Suzić, 1995: 55). Dakle, teorije ličnosti samo delimično uspevaju da objasne svu složenost i raznovrsnost ličnosti nastavnika i njegove profesije, a „nastavnik je pre svega individua, odnosno ličnost, a tek zatim pripadnik određene profesije“ (Đorđević i Đorđević, 1988: 31).

U empirijskim istraživanjima se u pogledu izbora kriterijuma za klasifikaciju osobina nastavnika, nailazi na različita polazišta. Sam pristup i način proučavanja ove problematike uslovljen je teorijskim uverenjima autora. Pojedini se opredeljuju za neku od teorija ličnosti, što vodi prihvatanju kriterijuma klasifikacije sadržane u toj teoriji, dok se drugi rukovode potrebama konkretnog istraživanja i razrađuju posebne klasifikacije osobina prema potrebama vlastitog istraživanja. Efekat te raznolikosti je, kako zapaža Suzić (1995: 56), da se „jedni bave kriterijima klasifikacije, drugi mešaju osobine i kriterijume, a treći se bave osobinama nastavnika bez kriterijuma klasifikacije“. Usled toga teško je porediti dobijene istraživačke nalaze koji se oslanjaju na različita, a neretko i na suprotstavljena teorijsko-metodološka polazišta.

Jedan od plodnijih empirijskih pristupa koji je osamdesetih godina 20. veka do danas obuhvatio respektabilan broj istraživanja kod nas bio je usmeren na ispitivanje osobina ličnosti nastavnika iz ugla učenika. Nalazi tih istraživanja (Bjekić, 1999; Đorđević 1988; Kostović, 1995, 2005; Perućica, Zečević i Kalajdžić, 2016; Suzić, 1995, 2005), kao i istraživanja

sprovedenih u različitim zemljama sveta, pokazali su da učenici kao uspešne i dobre nastavnike izdvajaju one koje odlikuje: toplina, ljubaznost, prijateljski odnos, pravičnost, doslednost, demokratičnost, saradnja, otvorenost mišljenja, različita interesovanja, smisao za humor, razumevanje problema učenika i zainteresovanost za njih, spremnost da pomognu, dopuštanje veće aktivnosti učenika uz održavanje reda, dobro poznavanje sopstvenog predmeta (Bjekić, 1999; Kostović 2006). Drugim rečima, pokazalo se da su osobine koje učenici najviše cene kod svojih nastavnika identične osobinama koje cene kod drugih ljudi iz svoje okoline (Đorđević 1988; Pavlović i Tošić-Rudić, 2009).

Važno je pomenuti da se nalazi o razlikama u procenjivanju svojstava nastavnika između mlađih i starijih učenika dosledno identifikuju i u novijim istraživanjima. Istražujući kako deca mlađeg uzrasta procenjuju osobine svojih učitelja, Jovan Đorđević (1988) našao je da učenici više cene osobine nastavnika kao čoveka, ističući njegovu humanost i dobrotu, nego profesionalne osobine. Do sličnih nalaza o primarnoj važnosti ličnosti nastavnika i razlika u percepcijama osobina nastavnika između učenika mlađeg i starijeg uzrasta došlo se i u istraživanjima (Bax et al., 2015; Beishuizen et al., 2001; Benekos, 2016; Pavlović i Tošić-Rudić, 2009). Na osnovu izloženog možemo reći da je “dobar nastavnik” arhetipski koncept i tema rasprave u različitim filozofskim i obrazovnim teorijama, u kojima izražava ideal, dok se u stvarnosti poželjna konceptualna slika sastoji od mnogih, različitih kvaliteta (Reichel & Arnon, 2009). To je i razlog što je pitanje o svojstvima i kvalitetima nastavnika (šta čini dobrog nastavnika) uvek aktuelno (Kostović, 2005; Kostović i Đermanov 2008; Milošević, 2015).

U našem empirijskom istraživanju koristili smo model osobina nastavnika koji je razvio Nenad Suzić (1995). On je definisao sledeća tri kriterijuma sa po dve bipolarne osobine (dimenzije) unutar svakog od njih: 1. odnos prema učenicima i nastavi (autoritativnost – kooperativnost), 2. stil i način rada u nastavi (normativnost – usmerenost na rešavanje problema), 3. nastavnik kao ličnost (emotivno negativne reakcije – emotivno pozitivne reakcije).

Suzić ove osobine nastavnika određuje na sledeći način:

„*Autoritativnost* podrazumeva nastup nastavnika na odstojanju, na distanci od učenika. Sve odluke donosi nastavnik bez objašnjavanja, traži disciplinu i poslušnost učenika. Plan akcije ne obrazlaže, traži strogo poštovanje hijerarhije. Nastup je oštar i odrešit.

Kooperativnost je osobina nastavnika koja se prepoznaje u davanju samostalnosti učeniku i pozivanju na akciju. U nastavi učenicima daje sugestije i uputstva, ne „lovi“ učenika u neznanju i radije daje pozitivnije nego negativne ocene. Na ovaj način nastavnik je često član grupe.

Normativnost je osobina onih nastavnika koji poštuju sva pravila i od učenika traže isto. Zahtev za poslušnošću i pokornošću učenika obrazlaže potrebom poštovanja normi. Poslušnici su za njega „idealni“ učenici. Radije ocenjuje neznanje nego znanje i radije daje slabe ocene nego dobre.

Usmerenost na rešavanje problema je osobina nastavnika koji od učenika traži mišljenje, analizu, potvrdu. Startuje sa problemom ili programom, a zatim dogovara akciju. Od učenika prihvata reakcije, ideje, uputstva i izražavanje osećanja.

Emotivno negativne reakcije su dominantna osobina nastavnika koji uskraćuju pomoć učenicima, a u nastupu su hladni. Ljute se, podižu ton, lako eksplodiraju. Predominantno su formalisti, stalno napeti, rade kao da su prinuđeni. *Emotivno pozitivne reakcije* se prepoznaju kao osobina nastavnika koji je solidaran, pomaže i nagrađuje učenike. Pokazuje zadovoljstvo, šali se i smije. Dominira tolerantnost i razumevanje učenika" (Ibidem: 126-127).

METODOLOGIJA

Cilj i hipoteze istraživanja

Cilj ovog rada je da se ispituju stavovi učenika o osobinama učitelja u nižim razredima osnovne škole. Pretpostavili smo da se stavovi učenika o osobinama njihovih učitelja/nastavnika razlikuju s obzirom na pol, uzrast i školski uspeh. Istraživanje je prva faza planiranog istraživanja. U drugoj fazi predviđeno je ispitivanje sličnosti i razlika osobina nastavnika između učenika nižeg i višeg školskog uzrasta.

Metod, tehnike i instrumenti istraživanja

Primenjen je deskriptivni metod, a od istraživačkih tehnika korišćena je tehnika skaliranja. Instrument „Skaler ON“ (osobine nastavnika), preuzet od Nenada Suzića, sastoji se od 6 subtestova.

Uzorak istraživanja

Istraživanje je sprovedeno u OŠ „Knez Ivo od Semberije“ u Bijeljini, gde je testirano 185 učenika, od čega 46 učenika drugog razreda, 49 učenika trećeg razreda i po 45 učenika četvrtog i petog razreda.

Postupci istraživanja

Podaci prikupljeni pomoću istraživačkog instrumenta analizirani su uz pomoć statističkog programa „SPSS 13.0 for Windows“. Korišćen je t-test, Levene test, Kruskal-Volisov test i Man-Vitnijev test. Za ispitivanje homogenosti u sklopu t-testova i analiza varijansi obavljen je Levenov test jednakosti varijansi. Dobijena je značajnost manja od 0,05, što znači da varijanse grupa nisu jednake, i u tom slučaju ne važi pretpostavka o homogenosti varijanse. Nakon toga rađen je Kruskal-Volisov test kao neparametrijska alternativa jednofaktorskoj analizi varijanse različitih grupa.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA SA DISKUSIJOM

U istraživanju nas je najpre zanimala razlika u stavovima učenika o osobinama učitelja/nastavnika s obzirom na pol, gde je dobijen sledeći rezultat:

Tabela 1. *T-test - Razlika u aritmetičkim sredinama između dečaka i devojčica instrumenta osobine nastavnika s obzirom na pol*

Dimenzije	Komponente sSkale	Pol	M	SD	t-test value	p
1. odnos prema učenicima i nastavi	autoritativnost	M	5,95	6,32	0,67	0,500
		Ž	6,18	3,62		
	kooperativnost	M	12,96	2,46	-0,79	0,425
		Ž	13,41	2,05		
2. stil i način rada u nastavi	normativnost	M	6,79	6,32	0,67	0,500
		Ž	6,28	3,62		
	usmerenost na rešavanje problema	M	13,52	2,46	-0,79	0,425
		Ž	13,79	2,05		
3. nastavnik kao ličnost	emotivno pozitivne reakcije	M	13,41	2,36	- 0,87	0,381
		Ž	13,95	5,40		
	emotivno negativne reakcije	M	4,63	2,45	0,74	0,459
		Ž	4,39	1,97		

Na osnovu razlike aritmetičkih sredina u tabeli 1, može se uočiti da postoji izvesna razlika između dečaka i devojčica u stavovima o autoritativnosti i kooperativnosti kao osobinama nastavnika, ali da nije statistički značajna. Devojčice nešto više vrednuju varijable *autoritativnost* i *kooperativnost*. Rezultati, takođe pokazuju i da je razlika u aritmetičkim sredinama između dečaka i devojčica za varijable *normativnost* i *usmerenost na rešavanje problema*, vrlo mala i da nije statistički značajna. Dečaci više vrednuju normativnost, a devojčice, usmerenost na rešavanje problema. Kada su u pitanju varijable *emotivno pozitivne reakcije* i *emotivno negativne reakcije* na ovim varijablama, razlika u stavovima između dečaka i devojčica nije statistički značajna. Na osnovu visine aritmetičkih sredina vidimo da devojčice nešto više vrednuju varijablu *emotivno pozitivne reakcije*, a dečaci *emotivno negativne reakcije*. Dobijeni rezultati pokazuju da se stavovi učenika o osobinama njihovih učitelja ne razlikuju s obzirom na pol.

Sledeće što nas je zanimalo jesu stavovi učenika o osobinama svojih učitelja s obzirom na uzrast. Tabela 2 ukazuje na značajne razlike po ovom obeležju učenika. Dobijeni $\chi^2=14,75$, $df=3$ za varijablu *autoritativnost* je pokazao da je ova razlika statistički značajna na nivou $p < 0,01$. S obzirom na to da je dobijen statistički značajan rezultat Kruskal-Volisonog testa, zanimala nas je razlika između grupa za varijablu *autoritativnost*, što smo utvrdili naknadnim Man-Vitnijevim testom. Vrednost $Z = -2,14$, uz nivo značajnosti od $p < 0,05$ pokazuje statističku značajnu razliku između učenika drugog i trećeg razreda.

Tabela 2. *Kruskal-Volisov test - Stavovi učenika o osobinama nastavnika s obzirom na uzrast (razred).*

Dimenzije	Komponente skale	Uzrast	N	Mean Rank	p
1. odnos prema učenicima i nastavi	autoritativnost	ii	46	101,79	0,002
		iii	49	73,10	
		iv	45	111,99	
		v	45	86,69	
		svi	185		
	kooperativnost	ii	46	99,88	0,000
		iii	49	112,58	
		iv	45	88,27	
		v	45	69,38	
		svi	185		
2. stil i način rada u nastavi	normativnost	ii	46	107,07	0,000
		iii	49	81,42	
		iv	45	123,74	
		v	45	60,49	
		svi	185		
	usmerenost na rešavanje problema	ii	46	101,97	0,000
		iii	49	106,11	
		iv	45	54,82	
		v	45	107,60	
		svi	185		
3. nastavnik kao ličnost	emotivno pozitivne reakcije	ii	46	101,75	0,000
		iii	49	79,00	
		iv	45	65,51	
		v	45	126,79	
		svi	185		
	emotivno negativne reakcije	ii	46	94,78	0,252
		iii	49	103,82	
		iv	45	89,38	
		v	45	83,02	
		svi	185		

Dobijeni rezultati se mogu dovesti u vezu sa činjenicom da se učenici drugog razreda upoznaju sa novim pravilima života i rada u školi, koji se znatno razlikuju od onog u prvom razredu. Učenici su učitelja više doživljavali kao vaspitača (člana njihove grupe i druga), jer je rad organizovan kroz igraonički program, u kojem se kroz igru usvajaju nova znanja. Učitelj se u drugom razredu zbog toga procenjuje kao oštrij,

otresitiji i traži veću poslušnost, nego uprethodnom i utrećem razredu, gde su učenici ovladali organizacijom rada i usvojili pravila ponašanja. Man-Vatnjev test je pokazao značajnu razliku i između učenika četvrtog i petog razreda (vrednost $Z = -2,95$, uz nivo značajnosti od $p < 0,01$). Rezultat se može tumačiti time da nastavnik od učenika četvrtog razreda, zahteva veću poslušnost i disciplinu zbog obimnijeg gradiva iz svih nastavnih predmeta druge trijade. Učenik mora da uloži veći trud ne samo u školi, nego i kod kuće, te nastavnik sve više insistira na pravilnim radnim navikama kada je učenje u pitanju. On je već gotovo u potpunosti osposobljen za samostalan rad, te se od njega traži viši nivo angažovanja, da bude istraživač i da pronalazi nova rešenja u postavljenim zadacima i obavezama, ne samo da manifestuje reproduktivna znanja.

Što se tiče varijable *kooperativnost* ($X^2 = 19,57$, $df = 3$), rezultati takođe pokazuju statističku značajnost na nivou $p < 0,01$. Iz priloženih rezultata može se videti da učenici drugog i četvrtog razreda smatraju učitelje više autoritativnim od učenika trećeg i petog razreda. Zanimljivo je da je 21 (45,7%) učenik drugog razreda na tvrdnju „Drži distancu od učenika, drži odstojanje“ odgovorio da nastavnik to radi „uvek“, dok su učenici petog razreda, njih 42 (93,3%) odgovorili da nastavnik to „nikad ne radi“. Ovi nalazi se mogu objasniti činjenicom da su učenici petog razreda samostalnjiji, te nastavnika smatraju posrednikom između njih i znanja, i konsultanta ili organizatora njihovog rada.

Na varijabli *kooperativnost*, uočava se i da učenici trećeg razreda najviše vrednuju ovu osobinu. Učenicima ovog razreda je obimnije gradivo, sadržaji su prošireni, uveden je novi predmet, te nastavnik vodi računa da ne ispituje učenika kada nije spreman, već daje uputstva, sugestije i radije

pozitivne, nego negativne ocene. Takođe nas je zanimala razlika između grupa za varijablu *kooperativnost*, gde je Man-Vitnjev test pokazao vrednost ($Z = -4,38$) i statistički značajnu razliku na nivou ($p < 0,01$) između učenika trećeg i petog razreda. Taj rezultat se može povezati sa okolnošću da učenici završavajući prvu trijadu, usvajaju ključna znanja neophodna za rad u drugoj trijadi. U drugoj trijadi dobijaju prvi strani jezik, usvajaju drugo pismo, računске radnje u okviru prve stotine, te je nastavnikov rad usmeren na učestalije ponavljanje, objašnjavanje i utvrđivanja šta đak zna. U petom razredu se usvojena znanja produbljuju i proširuju i nastavnik u većoj meri odobrava samostalnost učenika.

Predstavljeni rezultati u tabeli 2, takođe, pokazuju da su uzrasne razlike prisutne i na varijablama: *normativnost* ($X^2 = 38,63$, $df = 3$, statistički značajno na nivou $p < 0,01$) i *usmerenost na rešavanje problema* ($X^2 = 36,51$, $df = 3$, statistički značajno na nivou $p < 0,01$). Primetno je i da se pad i porast procene na varijabli *normativnost*, smenjuje kod učenika nižeg školskog uzrasta. U interpretaciji ovog nalaza, može se reći da učenici drugog razreda još uvek uče pravila ponašanja u školi, poštovanja istih, kao i tehnike učenja, te se od njih traži veća poslušnost u radu. Kod učenika četvrtog razreda, koji se na početku druge trijade susreću se obimnijim gradivom te u nastavnom radu, prisutno je više nastavnikove instruktivnosti te su skorovi na ovoj varijabli viši nego kod učenika u prethodnom razredu.

Na varijabli *usmerenost na rešavanje problema* može se videti da ovu osobinu nastavnika najviše vrednuju učenici petog razreda, što se može tumačiti činjenicom da nastavnik sve više traži njihovo mišljenje, analizu, procenu rada i dogovor o istom, jer su učenici osposobljeni za samostalan rad. Nakon urađenog Man-Vitnjevog testa rezultata za varijablu

normativnost ($Z = -4,08$, statistički značajna razlika na nivou $p < 0,01$), utvrđena je statistički značajna razlika između učenika drugog i petog i učenika četvrtog i petog razreda ($Z = -5,89$ na nivou $p < 0,01$). Takođe, vidljivo je da dobijeni rezultat ($Z = -5,04$) za varijablu *usmerenost na rešavanje problema* pokazuje statistički značajnu razliku između četvrtog i petog razreda na nivou ($p < 0,01$), što se može tumačiti okolnošću da nastavnik sa učenicima petog razreda, sve više dogovara akciju, polazi od mogućeg, traži učestvovanje, mišljenje, analizu, procenu rada i dogovor o istom, prihvata njihove reakcije jer su učenici na tom uzrastu već osposobljeni za samostalan rad.

Rezultati analiza na varijabli *emotivno pozitivne reakcije*, kao osobina nastavnika s obzirom na uzrast (razred) su statistički značajni ($X^2 = 37,55$, $df = 3$) na nivou $p < 0,01$, dok osobina nastavnika da *emotivno negativno reaguje*, ne pokazuje statistički značajnu razliku prema uzrastu učenika. Učenici drugog i petog razreda nešto više vrednuju emotivno pozitivne reakcije od učenika trećeg i četvrtog razreda. Od ukupnog broja, 31 učenik (67,4%) drugog razreda i 42 učenika (93,3%) petog razreda na tvrdnju „Pokazuje zadovoljstvo, šali se i smije“ odgovorili su da nastavnik to radi „uvek“. Na tvrdnju „Pun je razumjevanja i tolerancije“, 144 učenika (77,8%) je odgovorilo „uvek“, 18 (9,7%) „uglavnom“, 9 (4,9%) „često“, 4 (2,2%) „ponekad“, 3 (1,6%) učenika je odgovorilo „nikad“ i 6 učenika je napisalo da „ne zna“. Učenici trećeg razreda smatraju da nastavnici pokazuju sklonost ka emotivnom negativnom reagovanju, dok učenici petog razreda, znatno manje. To pokazuje i tvrdnja „*Ljuti se, podiže ton. Lako eksplodira.*“, na koju je 41,7% učenika trećeg razreda odgovorilo opcijom „često“, a samo 4,2% učenika petog razreda.

Naredna analiza se odnosi na stavove učenika o osobinama učitelja/nastavnika s obzirom na školski uspeh učenika. U tabeli 3 su prikazani rezultati: Stavovi učenika na varijabli *autoritativnosti*, kao osobini nastavnika, ne pokazuju statistički značajnu razliku s obzirom na uspeh, dok se stavovi učenika na varijabli *kooperativnosti* ($X^2=7,05$ $df=2$) razlikuju statistički značajno na nivou ($p < 0,05$). Najveća razlika utvrđena je između učenika koji imaju odličan i vrlo dobar uspeh. Odlični učenici su samostalniji u radu, pokazuju veće interesovanje, prihvataju uputstva i sugestije, što potvrđuju njihovi rezultati rada, što se manifestuje i time da oni u većoj meri vrednuju kooperativnost, kao osobinu nastavnika.

Varijabla *normativnost* s obzirom na uspeh učenika ne pokazuje statistički značajnu razliku. Kada je u pitanju varijabla *usmerenost na rešavanje problema*, ($X^2=7,74$, $df=2$) razlike su statistički značajne na nivou ($p < 0,05$). Učitelji/nastavnici od vrlo dobrih učenika traže dodatni napor, kako bi oni postigli još bolji uspeh, i zbog toga ti učenici više vrednuju normativnost kao osobinu nastavnika, dok učenici sa odličnim uspehom više vrednuju usmerenost na rešavanje problema, jer nastavnik uvažava i prihvata njihova mišljenja, uputstva i zaključke.

Stavovi učenika o *emotivno pozitivnim i emotivno negativnim reakcijama* kao osobinama nastavnika s obzirom na uspeh učenika nisu statistički značajni, što se može videti iz priloženih rezultata.

Tabela 3. *Kruskal-Voliov test - Stavovi učenika o osobinama nastavnika s obzirom na uspeh*

Dimenzije	Komponente skale	Uspeh	N	Mean Rank	p
1. odnos prema učenicima i nastavi	autoritativnost	dobar	10	107,30	0,672
		vrlo dobar	50	92,99	
		odličan	125	91,86	
	kooperativnost	svi	185		
		dobar	10	93,68	
		vrlo dobar	50	77,39	
2. stil i način rada u nastavi	normativnost	odličan	125	99,19	0,029
		svi	185		
		dobar	10	97,30	
	usmerenost na rešavanje problema	vrlo dobar	50	103,23	
		odličan	125	88,56	
		svi	185		
3. nastavnik kao ličnost	emotivno pozitivne reakcije	dobar	10	58,20	0,021
		vrlo dobar	50	85,93	
		odličan	125	98,61	
	emotivno negativne reakcije	svi	185		
		dobar	10	74,35	
		vrlo dobar	50	93,03	
	odličan	125	94,48		
	svi	185			

Ono što je zanimljivo jeste da je 90% učenika sa dobrim uspehom, 72% učenika sa vrlo dobrim uspehom i 80% učenika sa odličnim uspehom na tvrdnju da nastavnik „Pomaže, nagrađuje, solidaran je“ odgovorilo opcijom „uvek“. Iz ovoga proizilazi da učenici visoko vrednuju emotivno pozitivne reakcije kao osobinu nastavnika. Potvrdu ove tvrdnje dobili smo i iz analize učeničkih odgovora za emotivno negativne reakcije. Na tvrdnju „Hladan je, uskraćuje pomoć, formalist je“, 80% učenika sa dobrim uspehom, 74% učenika sa vrlo dobrim i 76% učenika sa odličnim uspehom je odgovorilo opcijom „nikad“.

ZAKLJUČCI

Značajan broj istraživanja pokazuje da od ličnosti učitelja/nastavnika i njegovih osobina u velikoj meri zavisi razvijanje ličnosti i ponašanje učenika, kvalitativni i kvantitativni aspekti učenja, interpersonalni odnosi, klima u razredu i drugo. Transmisivna uloga (davanje informacija) nije više glavna uloga nastavnika. Današnji nastavnik je sve više posrednik između učenika i znanja, konsultant i organizator rada učenika, njegove uloge se proširuju i pre svega ogledaju u tome da li je učenike uspešno osposobio za samoučenje i samoobrazovanje. Za učenike su osobine nastavnika povezane sa nastavom i učenjem, te je razumljivo da od osobina ličnosti nastavnika zavisi i to kako će se učenici odnositi prema školi, školskom učenju i da li će učiti sa radošću. Stoga je važno (sa)znati kakve stavove učenici imaju o osobinama svojih nastavnika/učitelja.

Ovaj rad je rezultat istraživanja sprovedenog među učenicima nižih razreda osnovne škole sa ciljem da se ispituju stavovi učenika o osobinama njihovih učitelja/nastavnika. Istraživanjem je obuhvaćeno 185 učenika nižeg školskog uzrasta, po dva odeljenja drugog, trećeg, četvrtog i petog razreda. Rezultati su pokazali sličnost ueničkih procena osobina nastavnika (autoritativnost, kooperativnost, normativnost, usmerenost na rešavanje problema i emotivno pozitivne reakcije). Premda devojčice nešto više skorove ostvaruju na varijablama autoritativnost, kooperativnost, usmerenost na rešavanje problema i emotivno pozitivne reakcije, a dečaci normativnost i emotivno negativne reakcije, te razlike nisu statistički značajne.

Stavovi učenika o osobinama nastavnika s obzirom na uzrast se razlikuju statistički značajno. Kada je u pitanju odnos učenika prema nastavi, učenici drugog i četvrtog razreda višom procenjuju osobinu autoritativnost, dok učenici trećeg razreda, osobinu kooperativnost. U pogledu stila i načina rada u nastavi, učenici drugog i četvrtog razreda najviše vrednuju normativnost, dok učenici petog razreda usmerenost na rešavanje problema. Stavovi učenika o nastavniku kao ličnosti, pokazuju da učenici drugog i petog razreda učestalije opažaju emotivno pozitivne reakcije od učenika trećeg i četvrtog razreda. Dodatne analize potvrdile su značajnost razlika između učenika drugog i trećeg razreda za varijablu autoritativnost, između trećeg i petog za varijablu kooperativnost, i između četvrtog i petog za varijable normativnost i usmerenost na rešavanje problema.

Nalazi testiranih razlika u stavovima učenika s obzirom na školski uspeh, potvrdili su značajnost razlika za osobine kooperativnost i usmerenost na rešavanje problema. Najveća razlika utvrđena je između učenika koji imaju odličan i vrlo dobar uspeh za varijablu kooperativnost. Učenici sa vrlo dobrim uspehom najviše vrednuju normativnost kao osobinu, a učenici sa odličnim uspehom usmerenost na rešavanje problema.

Predstavljeni nalazi istraživanja, nude korisne informacije prvenstveno samim učiteljima i nastavnicima o njihovim osobinama, iz perspektive učenika. Podaci o razlikama koje se javljaju na tranzicionim uzrasnim periodima i unutar različitog školskog postignuća učenika nisu međutim od značaja samo za neposrednu nastavnu praksu, već i za dalja teorijska promišljanja ove problematike. U celini posmatrano, nalazi o tome kako učenici vide, doživljavaju i kako osobine svojih nastavnika tumače,

informativni su i kao (evaluacioni) izvori za sve (ne)posredne aktere u vaspitno obrazovnom radu koji promenama pristupaju na temelju dokaza u nameri da unaprede vlastiti profesionalni rad, kompetencije i kreiraju mogućnosti za postizanje višeg kvaliteta nastave, poboljšanje učenja i postignuća učenika.

OPINIONS OF LOWER GRADE STUDENTS ON CHARACTERISTICS OF THEIR TEACHERS

Abstract

The teacher is a key success factor in changing educational work. In order to achieve the desired changes, the teacher asks students for their opinions on the teacher's characteristics. This type of paper produces empirical research resulted at the sample size of 185 students of the second, third, fourth and the fifth grade. The aim of the paper is to study differences in students' attitudes on the characteristics of their teachers. The teacher characteristics model, which we have used in the research, has been developed by Nenad Suzic. It applies to the relationship towards students and the class, the style and mode of work in education and teacher as a person.

Key words: characteristics, students, teacher

REFERENCE

- Arnon, S., & Reichel, N. (2007). Who is the ideal teacher? Am I? Similarity and difference in perception of students of education regarding the qualities of a good teacher and of their own qualities as teachers. *Teachers and Teaching*, 13(5), 441-464
- Bakx, A., Koopman, M., de Kruijff, J., & den Brok, P. (2015). Primary school pupils' views of characteristics of good primary school teachers: An exploratory, open approach for investigating pupils' perceptions, *Teachers and Teaching* 21(5) 543-564
- Beishuizen, J., Hof, E., Van Putten, C., Bouwmeester, S., & Asscher, J. (2001). Students' and teachers' cognitions about good teachers. *British Journal of Educational Psychology*, 71, 185–201.
- Benekos, P. J. (2016). How to be a good teacher: Passion, person, and pedagogy, *Journal of Criminal Justice Education*, 27(2), 225–237.
- Bjekić, D. (1999). *Profesionalni razvoj nastavnika*. Užice: Učiteljski fakultet.
- Branković, D. i Ilić, M. (2004). *Osnovi pedagogije*. Banja Luka: Comesgrafika.
- Đigić, G. (2017). *Upravljanje razredom – savremeni pristup psihologiji nastavnika*. Niš: Filozofski fakultet u Nišu.
- Dorđević, J. (1985). Ličnost nastavnika i vaspitanje učenika. *Nastava i vaspitanje*, 1, 57–69.
- Dorđević, B. i Dorđević, J. (1988). *Učenici o svojstvima nastavnika*. Beograd: Prosveta.
- Evans, K. M. (1959). The teacher pupil relationship, *Educational Research*, 2(1), 3–8.
- Fontana D. (1981). Teacher personality and characteristics. In: *Psychology for Teachers*. Psychology for Professional Groups. London: Palgrave. https://doi.org/10.1007/978-1-349-16944-3_17
- Kostović, S. (2005). *Vaspitni stil nastavnika*. Novi Sad: Savez pedagoških društava Vojvodine.
- Kostović, S. (2008). *Pigmalion u razredu*. Novi Sad: Filozofski fakultet.

- Kostović, S. i Đermanov, J. (2008). Svojstva nastavnika kao determinanta vođenja vaspitno obrazovnog procesa, U: *Evropske dimenzije promena obrazovnog sistema u Srbiji, od „društva znanja ka društvu obrazovanja“: Evropski okviri kompatibilnosti obrazovnih standarda* (199–216). Filozofski fakultet, Novi Sad: Odsek za pedagogiju.
- Milošević, A. (2015). *Stilovi rada savremenog nastavnika*. Užice: Regionalni centar za profesionalni razvoj zaposlenih u obrazovanju.
- Pavlović, J. i Tošić-Rudić, M. (2009). Mišljenje učenika o osobinama nastavnika. *Nastava i vaspitanje*, 3, 458–468.
- Perućica, R., Zečević, I. i Kalajdžić, O. (2016). Razlike u učeničkim procjenama stilova rada nastavnika zavisno od opšteg školskog uspjeha. *Nova škola*, 11 (2), 113–119.
- Reichel, N., & Arnon, S. (2009). A multicultural view of the good teacher in Israel. *Teachers and Teaching*, 15(1), 59–85.
- Simeunović, V. i Spasojević, P. (2005). *Savremene didaktičke teme*. Bijeljina: Pedagoški fakultet.
- Suzić, N. (1995). *Osobine nastavnika i odnos učenika prema nastavi*. Banja Luka: Narodna i univerzitetska biblioteka.
- Suzić, N. (2005). *Pedagogija za XXI vijek*. Banja Luka: TT –Centar.

